

ВІДГУК

опонента доктора педагогічних наук, доцента,
професора кафедри філософії та гуманітарних наук
Вінницького національного технічного університету
ГРЕЧАНОВСЬКОЇ ОЛЕНИ ВОЛОДИМИРІВНИ

на дисертаційне дослідження

САРМАТОВОЇ ОЛЬГИ СЕРГІЇВНИ «Інтеграція діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів» представлено на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми дослідження. Сучасні умови становлення суспільства вимагають від системи вищої освіти впровадження ефективної стратегії у процес формування фахівців. Майбутні випускники педагогічних закладів вищої освіти мають володіти низкою якостей, що необхідні для обраної професії та входження у соціум. Сучасна система педагогічної освіти покликана формувати вчителя нового покоління – професійного, мобільного, креативного, здатного діяти ефективно в умовах змін та викликів сьогодення. Професійна підготовка педагогів повинна не лише надавати методичні знання, а й необхідні навички протистояння і розпізнавання маніпуляцій та пропаганди. Особливо актуально це для майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, які працюватимуть з темами історії, права, громадянства, соціальної відповідальності — сферами, найбільш вразливими до спотворення фактів. У цьому контексті особливого значення набуває діяльнісний підхід, який є не просто доцільним, а виступає необхідною умовою у підготовці майбутніх учителів. Інтеграція діяльнісного підходу у процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів має орієнтуватися на формування у здобувачів освіти не лише професійно важливих знань, а також умінь та навичок необхідних для успішної професійної діяльності, соціалізації, самостійного прийняття рішень, рефлексії власного досвіду, креативної побудови педагогічної взаємодії з учнями, батьками та колегами. Діяльнісний підхід формує не лише фахові компетентності, а й педагогічну культуру, здатність до інноваційної діяльності та безперервного професійного розвитку.

Проведений дисертанткою ґрунтовний аналіз філософських, культурологічних, психолого-педагогічних джерел зарубіжних і вітчизняних науковців, що стосувалися розкриття теми дисертації довід, що питання інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів у науковій літературі висвітлений частково, тому актуальність теми дослідження Ольги Сергіївни Сарматової не викликає сумнівів та є значущою для освіти.

Дисертантка переконливо обґрунтувала актуальність досліджуваної теми, що вказує на детальне вивчення та комплексне осмислення цієї проблеми. Звертаємо увагу та не, що Ольга Сарматова чітко конкретизувала проблему дослідження, визначила науковий апарат, що допомогло систематизувати матеріали щодо інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; обґрунтувала та експериментально перевірила організаційно-педагогічні умови; запропонувала педагогічні технології для забезпечення ефективної інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Такий ґрунтовний підхід до дослідження обраної теми є свідченням високої мотивації, методичної підготовленості та наукової зрілості дисертантки.

Свідченням фундаментальності роботи є її зв'язок із тематичним планом наукових досліджень у межах наукового напрямку Українського державного університету імені Михайла Драгоманова та відноситься до науково-дослідницької проблематики кафедри методології та методики суспільних дисциплін «Теорія та технологія навчання і виховання в системі освіти» з теми «Проблема змісту та методів навчання історії та суспільствознавчих дисциплін». Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (протокол № 4 від 30 листопада 2023 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертанткою обґрунтовані теоретичні і організаційно-педагогічні умови, спроектовано структурно-функціональну модель інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Проаналізовано та реалізовано методичне забезпечення ефективної інтеграції діяльнісного підходу майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Ольга Сергіївна експериментально перевірила ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов та їх вплив на позитивну динаміку інтеграції діяльнісного підходу майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

У дисертаційній роботі О. С. Сарматової *вперше*: теоретично визначено і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови ефективної інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів (забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі студентів та викладачів як необхідного фактору для ефективної інтеграції діяльнісного підходу у професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; стимулювання майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів до удосконалення педагогічного спілкування та формування професійної ідентичності як основи професійної підготовки майбутніх вчителів

суспільствознавчих предметів; збагачення професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів креативним потенціалом як базисом руйнування професійних стереотипів та початком впровадження інновацій у педагогічну та виховну діяльність; шляхи ефективного розвитку самоосвіти, що спрямована на інтеграцію діяльнісного підходу в освітній процес під час вивчення спеціальних дисциплін майбутніми вчителями суспільствознавчих предметів); виокремлено компоненти професійної підготовки (мотиваційно-рефлексивний, соціокультурний, діяльнісно-практичний, креативний, оцінний), що впливають на ефективність інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; розроблено критеріально-діагностичний апарат (критерії (мотиваційно- рефлексивний, соціокультурний, діяльнісно-практичний, креативний, оцінний); показники; рівні - творчий (високий), практичний (середній), початковий (низький)); спроектовано та реалізовано структурно-функціональну модель інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; *уточнено* сутність понять «діяльнісний підхід у професійній підготовці майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів», «професійна підготовка», «інтеграція», «інтеграція діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів», «інноваційні технології навчання», «інтерактивні технології навчання»; удосконалено зміст, форми і методи професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів для ефективної інтеграції діяльнісного підходу та методичну базу організаційно-педагогічних умов інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів; *подальшого розвитку* набули застосування ефективні для інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів інноваційні, інтерактивні, інформаційно- комунікативні технології навчання.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дисертантка обґрунтовано сформулювала мету, чітко визначила об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження, а також докладно охарактеризувала застосовані методи наукового пошуку. Для аналізу емпіричних даних було використано методи математичної статистики. Експериментальна частина дослідження здійснювалася на базі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Основні положення дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес підготовки фахівців зі спеціальності 014 «Середня освіта (Історія)» Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Обґрунтованість наукових положень і належний рівень апробації результатів дослідження підтверджуються активною участю дисертантки у

міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Зміст і аналіз основних положень свідчать про успішне досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань. Висновки сформульовано грамотно, вони логічно послідовні, аргументовані та засвідчують достовірність отриманих результатів.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Одержані здобувачкою результати є достатньо обґрунтованими, успішно апробованими та впровадженими у практику. Дисертанткою впроваджено у практику методику реалізації організаційно-педагогічних умов інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Цікавими та актуальними є запропоновані авторкою методики реалізації організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів засобами інноваційних та інтерактивних технологій («Мозковий штурм», «Асоціативний куш»; інформаційно-комунікативні технології; ігрові технології; інтелект-карти; метод «Хмара слів») із використанням та поєднанням традиційних технологій (лекції, семінари, практичні заняття, колоквіуми) із застосуванням відповідних засобів навчання таких як мультимедійні презентації; онлайн-дошка Jamboard у Google Meet; Інтернет-ресурси (XMind, MindNode, SimpleMind, Desktop), онлайн-сервіси (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art) в освітній процес для інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів в освітніх компонентах: «Громадянська освіта та основи демократії» 2 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (модуль «Демократія. Вибори»), «Теорія та методи навчання суспільно-політичних дисциплін 3 курс першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, «Методика викладання історії у вищій школі» 1 курс другого (магістерського) рівня вищої освіти для апробації методики реалізації організаційно-педагогічних умов інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Необхідно зазначити, що такий підхід у викладанні допомагає майбутнім вчителям суспільствознавчих предметів не лише отримувати знання цікавими та інноваційними методами, а й удосконалити свої практичні уміння у педагогічній діяльності, так як вони є активними учасниками проведення занять, що сприяє поєднанню теоретичних знань і практичних умінь. Такий досвід буде сприяти у подальшій педагогічній діяльності та зростанні майбутніх вчителів.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дисертації можуть застосовуватися у закладах вищої освіти з метою удосконалення ефективності інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів через призму інноваційних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних технологій навчання.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Дисертація має логічно виважену структуру, що відповідає вимогам до науково-кваліфікаційних робіт такого рівня. Її зміст подано послідовно, з дотриманням внутрішньої логіки викладу теоретичного та емпіричного матеріалу. Обсяг роботи є оптимальним для повного та ґрунтовного розкриття теми дослідження, при цьому уникнуто надмірного описового навантаження. Така організація матеріалу сприяє цілісному сприйняттю результатів дослідження і свідчить про належний рівень академічної культури дисертантки.

Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел (314 найменувань, з яких 33 – іноземною мовою) найменування у порядку появи посилань у тексті, додатків (13). Загальний обсяг дисертації становить 255 сторінок, у тому числі 170 сторінок основного тексту. Дисертація містить 16 таблиць на 8 сторінках та 13 рисунків на 5 сторінках.

У **вступі** дисертації Ольга Сарматова обґрунтовує актуальність обраної теми, аналізує сучасні підходи до інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Висвітлено впровадження основних положень дослідження в освітню практику, а також окреслено зв'язок теми дисертації з науковими програмами та дослідницькими планами. У вступі чітко визначено мету, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження, розкрито наявні суперечності, сформульовано наукову новизну, подано дані про практичну значущість результатів та їх впровадження, а також зазначено обсяг і структуру роботи.

У першому розділі дисертації **«Теоретичний аналіз проблеми інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів»** розкрито методологічну основу процесу професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Авторкою запропонована низка методологічних підходів: системного, компетентнісного, праксеологічного та культурологічного, де основу процесу професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, здобувачка вбачає у діяльнісному підході, який є об'єднуючим фактором для усіх запропонованих методологічних підходів. О. С. Сарматова зазначає, що діяльнісний підхід є центральним елементом у методологічних підходах професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, так як він є дотичним до кожного з них та його вплив прослідковується у кожному із цих підходів. Так як діяльність, сама по собі, є основою усіх здобутків, а високий рівень професійної підготовки є одним із значущих досягнень в діяльності людини.

Заслуговує на увагу ретельний підхід дисертантки у першому розділі до розкриття сутності і структури інтеграції діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів та

авторські визначення діяльнісного підходу в освітньому процесі, професійної підготовки, діяльнісного підходу у професійній підготовці майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, інтеграції, інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів.

Цікавим є візуалізація процесу інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів (рис. 1.3), де авторка вказує, що для ефективного формування складових професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів авторка вбачає необхідним інтеграцію діяльнісного підходу у цей процес. Інтеграція підходу швидше схожа на «поглинання», коли «поле» професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, що складається з виокремлених компонентів «притягує» та «поглинає» цей підхід. У процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів зосереджено увагу на інтеграції діяльнісного підходу через формування таких структурних компонентів як: мотиваційно-рефлексивного, соціокультурного, діялісно-практичного, креативного та оцінного, які є компонентами професійної підготовки. Формування запропонованих компонентів може відбуватися одночасно або окремо по кожному з них і вони є гнучкими до змін.

У першому розділі дисертанткою розкрито діагностичний апарат визначення сформованості компонентів професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів у процесі інтеграції діялісного підходу. У дослідженні критеріями виступають виокремлені компоненти професійної підготовки: мотиваційно-рефлексивний, соціокультурний, діялісно-практичний, креативний, оцінний. Основуючись на критерії та показники було розроблено три рівні оцінювання – творчий (високий), практичний (середній), початковий (низький).

Другий розділ дисертації **«Організаційно-педагогічні умови та структурно-функціональна модель інтеграції діялісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів»** розкриває обґрунтування організаційно-педагогічних умов інтеграції діялісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів: забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату в освітньому середовищі студентів та викладачів як необхідного фактору для ефективної інтеграції діялісного підходу у професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; стимулювання майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів до удосконалення педагогічного спілкування та формування професійної ідентичності як основи професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів; збагачення професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів креативним потенціалом як базисом руйнування професійних стереотипів та початком впровадження інновацій у

педагогічну та виховну діяльність; шляхи ефективного розвитку самоосвіти, що спрямована на інтеграцію діяльнісного підходу в освітній процес під час вивчення спеціальних дисциплін майбутніми вчителями суспільствознавчих предметів.

Заслужують на увагу запропоновані та обґрунтовані авторкою педагогічні технології для забезпечення ефективної інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Олена Сергіївна пропонує теоретичний аналіз методів, технологій і засобів навчання, та опис занять із їх застосуванням, що базувалися на аудиторному, дистанційному та змішаному навчанні. На думку авторки, ефективність інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів забезпечує гармонійне поєднання традиційних, інноваційних, інтерактивних, інформаційно-комунікативних технологій, що потребує від викладача особливого підходу у підготовці та у проведенні занять. Для ефективної інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів О. С. Сарматова пропонує розроблені методики реалізації організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональної моделі інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів засобами інноваційних та інтерактивних технологій («Мозковий штурм», «Асоціативний куш»; інформаційно-комунікативні технології; ігрові технології; інтелект-карти; метод «Хмара слів») із використанням та поєднанням традиційних технологій (лекції, семінари, практичні заняття, колоквіуми) із застосуванням відповідних засобів навчання таких як мультимедійні презентації; онлайн-дошка Jamboard у Google Meet; Інтернет-ресурси (XMind, MindNode, SimpleMind, Desktop), онлайн-сервіси (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art).

Детально розроблена, описана, обґрунтована і, для кращого уявлення, візуально зображена структурно-функціональна модель інтеграції діяльнісного підходу в професійну підготовку майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів, яка структурована такими блоками: змістовно-цільовим, теоретично-методологічним, оцінно-результативним, що об'єднані організаційно-педагогічними умовами. Між змістовно-цільовим та теоретично-методологічним блоками виділено процес інтеграції діяльнісного підходу.

У **третьому розділі** дисертації О. С. Сарматовою здійснено експериментальну перевірку організаційно-педагогічних умов та структурно-функціональна моделі інтеграції діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів. Описано організацію та методику проведення педагогічного експерименту, який відбувався в чотири етапи (аналітико-констатувальний, діагностично-пошуковий, формувальний, завершально-узагальнюючий). Цікавим є визначення

авторкою однорідності груп допомогою психолого-педагогічних методик та методів математичної статистики. Ефективність запропонованих організаційно-педагогічних умов для ефективності інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів визначався за критерієм узгодженості $D\lambda = \max$. Діагностика результатів формувального етапу педагогічного експерименту на рівні надійності 95%, що прийнято в педагогічних дослідженнях, повністю засвідчила підвищення рівня підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів на основі виокремлених нами організаційно-педагогічних умов та моделі їх реалізації в освітньому процесі із застосуванням розроблених педагогічних технологій навчання, що забезпечують позитивну динаміку інтеграції діяльнісного підходу в процес їх професійної підготовки.

Дисертаційна робота О. С. Сарматової є результатом самостійного наукового пошуку, не містить плагіату чи некоректних запозичень. Усі використані ідеї, результати та фрагменти текстів інших авторів супроводжуються належними бібліографічними посиланнями. Робота вирізняється науковою новизною: уперше визначено та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, що сприяють ефективній інтеграції діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих предметів. Дослідження відзначається змістовною цілісністю, відповідає чинним вимогам до оформлення дисертацій та дотримується норм наукового стилю викладу. Основні теоретичні положення та висновки дослідження знайшли відображення у восьми публікаціях, що засвідчує належний рівень апробації наукових результатів.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Попри загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, її теоретичної цінності та практичної значущості, доцільним є висловлення окремих зауважень і міркувань, які мають рекомендаційно-дискусійний характер:

1. Наукова цінність дисертації була б ще вищою, якби авторка приділила більше уваги аналізу зарубіжних досліджень, присвячених інтеграції діяльнісного підходу в освітній процес, зокрема в підготовці майбутніх учителів суспільствознавчих предметів, і представила відповідні напрацювання в окремому параграфі.

2. Опис методів і технологій навчання, які сприяють ефективному впровадженню діяльнісного підходу в процес професійної підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін, подано в дисертації дещо узагальнено. Представлення більш детальної методики проведення занять у основному тексті або в додатках суттєво підвищило б прикладну цінність дослідження.

3. З огляду на актуальність дисертаційного дослідження, доцільним було б розробити методичні рекомендації на основі його матеріалів, що істотно підвищило б практичну значущість роботи.

4. Дисертація не позбавлена стилістичних та орфографічних погрешностей.

Варто зазначити, що висловлені зауваження і побажання не зменшують наукову значущість дисертаційного дослідження О. С. Сарматової та не впливають на позитивну оцінку рецензованої роботи.

9. Повнота висвітлених результатів в опублікованих працях.

Основний зміст роботи викладено у 8 одноосібних публікаціях: 5 статей відображають основні наукові результати дисертації у наукових фахових виданнях України (2 – іноземною мовою), 3 публікації мають апробаційний характер і додатково відображають основні наукові результати дисертації.

10. Висновок

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота Сарматової О. С. «Інтеграція діяльнісного підходу в процесі професійної підготовки майбутніх вчителів суспільствознавчих предметів» є самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Вважаємо, що дисертація заслуговує на позитивну оцінку та відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (із змінами), а її автор - Сарматова Ольга Сергіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка

Опонент:

доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри філософії та гуманітарних наук
Вінницького національного
технічного університету,
директор культурно-мистецького та
просвітницького центр ВНТУ



О. В. Гречановська

Олег Сергійович
к. т. н., доц.

Лілія Вісесвіт